

ความจริงหรือความลวง
การศึกษาเชิงจิตวิเคราะห์ภาพยนตร์เรื่องอุโมงค์ผาเมือง
TRUTH OR LIES
PSYCHOANALYSIS ON THE MOVIE, THE OUTRAGE

อินทิรา จารุจินดา

บทความนี้มุ่งทำความเข้าใจการแย่งกันรับสารภาพความผิดของตัวละครสามตัวในคดีฆาตกรรมที่นำ
เสนอในภาพยนตร์เรื่อง *อุโมงค์ผาเมือง* ซึ่งเป็นภาพยนตร์แห่งปี พ.ศ. 2554. ผู้วิจัยใช้ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ และ
พบว่าตัวละคร 3 ตัวที่มีส่วนเกี่ยวข้องในคดีฆาตกรรมฆนศึก ได้แก่ โจรป่า แม่หญิง และตัวฆนศึกเอง ล้วนมี
สภาพจิตใจที่สลับซับซ้อน ในศาลซึ่งถือเป็นพื้นที่แห่งการควบคุมโดยอำนาจรัฐ คำสารภาพของพวกเขาในพื้นที่นี้
เป็นไปตามความจริงที่สังคมต้องการให้เป็น สืบเนื่องจากอิทธิพลแห่งกลไกการทำงานของจิตสำนึก ขณะ
เดียวกันก็พบว่ามีพลังพลัดพรกที่พวกเขาให้การ อันเป็นผลจากแรงผลักดันของจิตไร้สำนึก ในทางตรง
กันข้ามเมื่อตัวละครเหล่านี้อยู่ในป่าซึ่งเป็นพื้นที่นอกการรับรู้ของสาธารณชน และเป็นสถานที่ฆนศึกเสียชีวิต ตัว
ละครเหล่านี้จะละเมิดความคาดหวังของสังคม พฤติกรรมของพวกเขารุนแรง อันเนื่องมาจากแรงขับของจิตไร้สำนึก
อย่างไรก็ตาม ในป่านี้พวกเขายังคงยึดถืออุดมการณ์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ในจิตไร้สำนึก กล่าวคือพวกเขาอ้างเกียรติ
ศักดิ์ศรีของตน แต่ก็ก็เป็นเพียงเพื่อใช้เป็นข้ออ้างให้ผู้อื่นตกอยู่ในสถานการณ์ลำบาก ซึ่งแตกต่างจากพฤติกรรม
ของพวกเขาที่ศาล กล่าวคือพวกเขาปกป้องเกียรติศักดิ์ศรีของตนด้วยชีวิต เรื่องราวทั้งหมดนี้ทั้งที่เป็นคำ
สารภาพเท็จที่ศาลได้ถูกกล่าวถึงและวิพากษ์วิจารณ์ รวมถึงเรื่องที่เกิดขึ้นจริงได้ถูกเปิดเผยในอุโมงค์ผาเมือง ดัง
นั้นจึงอาจพิจารณาได้ว่าเป็นอุโมงค์ผาเมืองเป็นพื้นที่ของจิตก่อนสำนึก และเป็นพื้นที่ที่ธรรมชาติของจิตมนุษย์ได้
ถูกเปิดเผยอย่างประจักษ์แจ้ง

คำสำคัญ ภาพยนตร์ศึกษา จิตวิเคราะห์ อุโมงค์ผาเมือง

Abstract

This paper demystifies the simultaneous guilty pleading to the same murder charge of three characters in The Outrage, a Thai 2011 movie-of-the-year. Using psychoanalytic theory, it can be seen that the mental conditions of the three characters involving the warlord's death, namely the bandit, the widow, and the warlord, are complicated. In the court, a place where the state authority prevails, their confessions are simply conformity to the social expectations, resulting from the mechanism of the conscious at work. However, they make slips which reflect their unconsciousness. In contrast, when they are behind the public eye, or in the grove where the warlord is killed, they violate the social expectations. Driven by the unconscious, their behaviors at this realm become outrageous. Nonetheless, the ideology of social class is pervasive even in this place and manifests itself in their unconsciousness. In their defense of honor in the grove, they exploit each other unlike theirs in the court where they ultimately value honor above their life. The Pamuang Tunnel, where false confessions in the court are recalled and criticized and where the truth is told, is considered the area of the pre-conscious. At this place, the nature of human mind is learned.

Keywords film studies psychoanalysis The Outrage

บทนำ

อุโมงค์ผาเมืองเป็นภาพยนตร์ที่ได้รับการกล่าวขานว่าเป็นภาพยนตร์แห่งปี 2554 ผู้กำกับและผู้เขียนบทภาพยนตร์ คือ หม่อมหลวงพันธ์เทวนพ เทวกุล ภาพยนตร์เรื่องนี้นอกจากจะสร้างเพื่อฉลอง 100 ปี ชาตกาลของ หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช และยังเป็นภาพยนตร์ที่ได้บรรจงสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อเป็นการฉลองครบรอบ 40 ปี ของบริษัทสหมงคลฟิล์ม ซึ่งทั้งสองวาระได้เวียนมาครบในปี พ.ศ. 2554 อีกทั้งผู้สร้างภาพยนตร์เรื่องนี้ตั้งใจสร้างขึ้นเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

แหล่งที่มา : <http://www.thaicinema.org/kits313umong.asp>

โครงเรื่องของภาพยนตร์ได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมญี่ปุ่นเรื่อง 2 เรื่อง คือ *ราโชมอน* (羅生門: Rashōmon) และ *ในป่าละเมาะ* (藪の中: Yabu no Naka: In a Grove) โดยนักเขียนญี่ปุ่นชื่อ ริวโนะสุเกะ อะคุตะงะวะ (Ryunosuke Akutagawa: 2435-2470) ผู้ซึ่งได้รับการขนานนามให้เป็น “ราชาเรื่องสั้นญี่ปุ่น” ซึ่งเรื่องดังกล่าว อากิระ คุโรซาวา (Akira Kurosawa) ได้นำมาสร้างเป็นภาพยนตร์เรื่อง *ราโชมอน* เมื่อ พ.ศ. 2493 และประสบความสำเร็จ อีกทั้งเป็นหนึ่งในผลงานที่ส่งผลให้คุโรซาวาเป็นผู้นำกำกับที่โดดเด่นของวงการภาพยนตร์ (วาด รวี. 2554) และ พ.ศ. 2508 ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช (พ.ศ. 2454-2538) ประพันธ์บทละครชื่อเรื่อง *ราโชมอน* หรือ *ประตูดง* โดยดัดแปลงมาจากภาพยนตร์ของคุโรซาวา ต่อมา พ.ศ. 2554 หม่อมหลวงพันธ์ เทวนพ เทวกุล ดัดแปลงโครงเรื่องดังกล่าวให้เข้ากับฉากท้องเรื่องตามสังคัมวัฒนธรรมล้านนาและสร้างภาพยนตร์ โดยใช้ชื่อเรื่องว่า *อุโมงค์ผาเมือง* และมีชื่อภาษาอังกฤษว่า *The Outrage* ถึงแม้เรื่องสั้นเรื่อง *ในป่าละเมาะ* และเรื่อง *ราโชมอน* และภาพยนตร์เรื่อง *ราโชมอน* จะเป็นผลงานที่มีชื่อเสียง แต่ก็ยังไม่พบการศึกษางานดังกล่าวในเชิงจิตวิเคราะห์ มีเพียงการนำคำว่า ปรากฏการณ์ราโชมอน (The Rashomon Effect) ไปใช้อธิบายพฤติกรรมของคนที่พยายามเอาตัวเองให้รอดด้วยการไม่พูดความจริงทั้งหมด แต่ในภาพยนตร์เรื่อง *อุโมงค์ผาเมือง* มีความสลับซับซ้อนเกินกว่านิยามความหมายของคำว่าปรากฏการณ์ราโชมอนที่ใช้กัน ดังนั้นงานชิ้นนี้จึงมุ่งศึกษาภาพยนตร์เรื่อง *อุโมงค์ผาเมือง* ในเชิงจิตวิเคราะห์

ภาพยนตร์เรื่องนี้เรื่องนำเสนอคดีฆาตกรรมนี้ได้รับการถ่ายทอดผ่านการสนทนาของพระหนุ่มอนานทิกุกับชายตัดฟัน และมีโดยมีสัปเหร่อ ผู้คอยสรุป เชื่อมโยง และวิพากษ์วิจารณ์เรื่องราว ในขณะที่บุคคลเหล่านี้หลบฝนภายในอุโมงค์ผาเมือง เรื่องราวมีดังนี้

ในปีพุทธศักราช 2110 ณ นครผาเมืองแห่งอาณาจักรเชียงแสนอันรุ่งเรือง วันหนึ่งหลังจากเกิดเหตุเภทภัยครั้งยิ่งใหญ่ทั้งอัคคีภัย แผ่นดินไหวรุนแรง และโรคภัยระบาดซึ่งคร่าชีวิตประชาชนไปจำนวนมาก

ก็เกิดคดีฆาตกรรมปริศนาที่น่าสะพรึงกลัวและซับซ้อนซ่อนเงื่อนสุดที่จะค้นหาความจริงได้ โจรป่าสิงห์คำ ผู้โหดร้ายที่สุดในแผ่นดินถูกจับได้ในคดีฆาตกรรมขุนศึกเจ้าหล้าฟ้า และข่มขืนแม่หญิงคำแก้วผู้เป็นภรรยาของขุนศึกในป่าละเมาะ ขณะที่สองสามีภรรยาเดินทางออกจากเมืองเพื่อไปเยี่ยมญาติโจรป่าได้ยอมรับว่าตนเป็นผู้กระทำพร้อมทั้งโอ้อวดความเก่งกาจสามารถของตน ต่อมาแม่หญิงคำแก้วได้มาให้การที่ศาล และเธอได้เล่าว่าตนเป็นผู้สังหารขุนศึกเจ้าหล้าฟ้า โดยอ้างเหตุผลว่าเธอไม่อาจทนการดูถูกเหยียดหยามจากสามีของเธอได้ จากคำให้การของโจรป่าและแม่หญิงสร้างความฉงนให้แก่เจ้าผู้ครองนครและประชาชนผู้มาฟังคำให้การ เพราะทั้งสองต่างยอมรับว่าตนเองเป็นผู้ฆ่าขุนศึก เจ้าหลวงจึงเรียกร่างทรงให้มาเข้าทรงดวงวิญญาณของขุนศึกเพื่อมาให้การในศาล แต่แล้วดวงวิญญาณให้การผ่านร่างทรงว่าเขาปลิดชีพตนเอง เรื่องราวที่เกิดขึ้นทั้งหมดในป่านี้มีชายตัดฟันเป็นผู้พบเห็นโดยบังเอิญ หลังจากการให้คำให้การที่ศาล ชายตัดฟันได้เล่าเรื่องราวที่เขาพบเห็นให้พระหนุ่มอนานท์ และลับห่อ การสนทนาของพวกเขา เผยให้เห็นกระบวนการทำงานทางจิตของตัวละครทั้งสามผู้อยู่ในเหตุการณ์ การเสียชีวิตของขุนศึกเจ้าหล้าฟ้า ซึ่งสามารถอธิบายโดยใช้ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ ที่กล่าวถึงระดับการทำงานทางจิตในสถานการณ์ที่แตกต่างกัน

บทความชิ้นนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์การทำงานของจิตที่มีผลต่อการแสดงออกของตัวละครทั้งสามในภาพยนตร์เรื่อง *อุโมงค์ผาเมือง* ผู้อยู่ในเหตุการณ์การเสียชีวิตของขุนศึกเจ้าหล้าฟ้า ได้แก่ โจรป่าสิงห์คำ แม่หญิงคำแก้ว และขุนศึกเจ้าหล้าฟ้า โดยนำทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของซิกมุนด์ ฟรอยด์ (ค.ศ.1856-1939) เป็นแนวทางในการวิเคราะห์กลไกการทำงานของจิตที่ส่งผลให้พฤติกรรมของพวกเขาในศาลและในป่ามีความแตกต่างกัน

จากศึกษาพบว่ากลไกการทำงานของจิตของตัวละครทั้งสามมีความซับซ้อน กล่าวคือ เมื่ออยู่ที่ศาลซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณชนที่มีการพิพากษาคัดสินโจรป่าคำสิงห์แม่หญิงคำแก้วและขุนศึกเจ้าหล้าฟ้าผู้ให้การผ่านร่างทรงแม้จะให้การแตกต่างกัน แต่คำให้การของพวกเขาทุกคนโน้มเข้าสู่ความเป็นจริงที่สังคมคาดหวัง อันเป็นผลจากของกลไกการทำงานของจิตสำนึก แต่คำให้การของพวกเขาก็ได้สมบูรณแบบ มีการพลั้งเผลอ อย่างไรก็ตามคำให้การเหล่านี้แตกต่างจากพฤติกรรมของพวกเขาเมื่ออยู่ในป่าซึ่งเป็นพื้นที่นอกการรับรู้ของสาธารณชน พวกเขาได้ทำสิ่งที่แตกต่างจากเป็นความจริงยอมรับที่สังคมอย่างสิ้นเชิง อันเป็นผลของกลไกการทำงานของจิตไร้สำนึก แต่อย่างไรก็ตามพวกเขาก็ยังยึดถือศักดิ์ศรี แม้ว่าพวกเขาจะอยู่นอกการรับรู้ของสาธารณชน

ทฤษฎีจิตวิเคราะห์

ทฤษฎีจิตวิเคราะห์มีอิทธิพลต่อการศึกษาภาพยนตร์ นักทฤษฎีภาพยนตร์ ครีดี (Creed. 1998: 2-3) กล่าวว่าทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์ได้ถูกนำไปใช้ในการศึกษาภาพยนตร์ โดยทฤษฎีนี้ให้ความสำคัญกับแรงปรารถนาของมนุษย์ ภาพยนตร์แนวจิตวิเคราะห์ นำเสนอปัญหาในจิตของมนุษย์ เช่น พลังจิตใต้สำนึก การโต้ตอบของผู้ที่ถูกกดขี่ การหลงตัวเอง การแสดงอารมณ์รุนแรง เป็นต้น

ในภาพยนตร์เรื่อง *อุโมงค์ผาเมือง* หลังจากที่พระภิกษุหนุ่ม คนตัดฟัน และสัปเหร่อ ได้สนทนาเรื่องคำให้การของโจรป่าสิงห์คำ แม่หญิงคำแก้ว ที่ต่างให้การว่าตนเป็นผู้สังหารขุนศึกเจ้าหล้าฟ้า และคำให้การขุนศึกเจ้าหล้าฟ้าที่กล่าวว่าเขาปลิดชีพตนเอง ชายตัดฟันผู้แอบเห็นเหตุการณ์พูดว่า คิดดูแล้ว ข้าควรจะพูดความจริงที่ศาล แต่คนอื่นเขาให้การไปคนละทิศคนละทาง คนละอย่างสองอย่าง ข้าก็เลยไม่เชื่อความจำของตนเอง แต่ความจริงเป็นอย่างไร ข้าก็เลยไม่เข้าใจว่าทำไมเขาถึงโกหกกันหมดเลย โกหกกันทั้งนั้น ก็เข้าเห็นกับตา จากการสนทนานี้แสดงให้เห็นว่า ตัวละครทั้งสามตัวคือ โจรป่าสิงห์คำ แม่หญิงคำแก้ว และขุนศึกเจ้าหล้าฟ้า มีพฤติกรรมการแสดงออกในพื้นที่สาธารณะ แตกต่างกับการแสดงออกนอกพื้นที่สาธารณะ อาจเป็นเพราะเมื่ออยู่ในพื้นที่การรับรู้ของสาธารณะ พฤติกรรมของพวกเขาถูกควบคุมโดยกลไกการทำงานของจิตสำนึก แต่เมื่อพวกเขาอยู่นอกพื้นที่การรับรู้ของสาธารณะ พวกเขาเป็นตัวของตัวเองและปลดปล่อยความรู้สึกที่แท้จริงตามกลไกการทำงานของจิตไร้สำนึก การรับรู้ทางจิตของพวกเขาสอดคล้องกับทฤษฎีจิตวิเคราะห์ ของซิกมุนด์ ฟรอยด์ เขาเปรียบเทียบว่าจิตใจมนุษย์แบ่งออกเป็น 3 ระดับคือ 1. จิตสำนึก (Conscious) เป็นระดับจิตที่ผู้แสดงพฤติกรรมรับทราบและรู้ตัว 2. จิตก่อนสำนึก (Pre-conscious) เป็นความรู้ ความจำที่จะถูกดึงมาอยู่ในระดับจิตสำนึกได้ง่ายหากต้องการ และ 3. จิตไร้สำนึก (Unconscious) เป็นระดับที่อยู่ในส่วนลึกของจิตใจ ฟรอยด์ให้ความสำคัญกับแรงขับไร้สำนึก (Unconscious drive) ว่ามีอิทธิพลต่อพฤติกรรมและบุคลิกภาพของมนุษย์ (สุรางค์ ใคว์ตระกูล. 2541:33)

ตามแนวคิดของฟรอยด์ การที่มนุษย์ได้สร้างสังคมที่มีอารยธรรมขึ้นมา มนุษย์จำเป็นที่จะต้องกดทับความปรารถนาดั้งเดิมที่เกิดจากแรงขับทางสัญชาตญาณ เอาไว้ในระดับจิตไร้สำนึก ฟรอยด์แบ่งสัญชาตญาณเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ ได้แก่ ประเภทแรก คือ สัญชาตญาณมุ่งเป็น (Life Instinct) คือสัญชาตญาณเพื่อเอาชีวิตรอดและดำรงเผ่าพันธุ์ เช่น ความหิว ความกระหาย แรงขับทางเพศ ทั้งหมดนี้เป็นพลังที่ทำให้คนเราอยากมีชีวิตอยู่ต่อ (Libido) และประเภทที่สอง คือ สัญชาตญาณมุ่งตาย (Death Instinct) เป็นสัญชาตญาณแห่งการทำลายล้างและความรุนแรง เช่น การรังแก ช่มเหง วางอำนาจ (ศรีเรือน แก้วกังวาน. 2551: 25)

นอกจากนี้ฟรอยด์เสนอทฤษฎีโครงสร้างบุคลิกภาพ (ศรีเรือน แก้วกังวาน. 2551: 21) ฟรอยด์กล่าวว่าโครงสร้างของบุคลิกภาพประกอบด้วยพลัง 3 ประการ ที่มีลักษณะเฉพาะตัว มีอิทธิพลต่อกันและทำงานร่วมกันพลังทั้ง 3 ได้แก่

1. Id คือแรงขับเคลื่อนตามธรรมชาติที่เป็นไปตามความต้องการของร่างกาย มีเป้าหมายก็คือหลักความพึงพอใจ (Pleasure Principle) กระบวนการต่างๆใน Id ล้วนเป็นจิตไร้สำนึก
2. Ego คือตัวจัดระเบียบและปรับตัวให้เกิดความสมดุลระหว่างความต้องการของ Id โลกภายนอก และ Superego หลักการที่ Ego ใช้คือหลักแห่งความเป็นจริง (Reality Principle)
3. Superego คือตัวที่คอยควบคุม Ego อีกต่อหนึ่ง เป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับค่านิยม มโนธรรม ความยุติธรรม ทำหน้าที่ขัดขวางพลังของ Id โดยเฉพาะสัญชาตญาณแรงขับทางเพศและความก้าวร้าว เป็นภาวการณ์รู้สึกที่ควบคุมกำกับให้บุคคลทำในสิ่งที่ถูกต้อง หรือการมีมโนธรรม (Conscience)

จากนัยนี้ Ego จึงเป็นตัวประสานระหว่าง Id กับ Superego พรอยด์เปรียบ Id เหมือนม้า ส่วน Ego เป็นคนขี่ม้า ม้าเป็นแรงขับเคลื่อน แต่คนขี่ม้าเป็นคนกำหนดทิศทางเคลื่อน (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2554: 70)

ทฤษฎีที่กล่าวมานี้ได้ถูกนำมาใช้เพื่อศึกษาภาพยนตร์เรื่องอุโมงค์ผาเมือง ในเชิงจิตวิเคราะห์ เพื่ออธิบายพฤติกรรมที่แตกต่างกันในพื้นที่ 2 พื้นที่ได้แก่ ศาล และป่าของตัวละครที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเสียชีวิตของขุนศึกเจ้าหล้าฟ้า

ศาล พื้นที่แห่งจิตสำนึก

ท่ามกลางพื้นที่สาธารณะชน ตัวละครผู้เกี่ยวข้องกับการปลิดชีพได้แก่ โจรป่าคำสิงห์ แม่หญิงคำแก้ว และขุนศึกเจ้าหล้าฟ้ามีพฤติกรรมสอดคล้องกับความจริงที่สังคมยอมรับที่ว่าโจรป่าต้องห้าวหาญแม่หญิงต้องนำทะนุถนอมและขุนศึกต้องทรนงองอาจ พวกเขาให้การในศาลซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะในการรับรู้ของสังคม และการพิพากษาลงโทษดังนี้

โจรป่าคำสิงห์คำ

แหล่งที่มา : <http://www.thaicinema.org/kits313umong.asp>

โจรป่าคำสิงห์คำต้องการให้สังคมรับรู้ว่าเขาคือผู้นำเกรงขามของนครผาเมือง จิตสำนึกกำหนดให้เขาพูดจาแสดงความเก่งกล้า สามารถ เช่น

ใครว่าสิงห์คำตกม้า ไม่มีม้าตัวไหนที่จะทำให้สิงห์คำตกได้ (...) สิงห์คำตกม้า หึ ตลกสิ้นดี

“ฟัวมันก็สู้เต็มเหนี่ยวเหมือนกัน แต่ฝีมือดาบมันดีเกินไป คนที่หัดเพลงดาบมาแล้ว ก็ควรจะสู้กับคนที่มีความรู้อย่างเดียวกัน มาสู้กับโจรป่าอย่างเรา ไม่มีทางชนะได้”

จากตัวอย่างคำให้การนี้แสดงให้เห็นการทำงานของจิตสำนึกที่ต้องการให้สาธารณชนเห็นว่าเขาเป็นชายชาติวีร แข็งแกร่ง กายาล้ำล้น ทรนงองอาจ

นอกจากนี้เขายังแสดงว่าตนเองเป็นที่หมายปองของสตรี แม้แต่แม่หญิงคำแก้วก็มีที่ท้าวามีใจให้เขา เขาพูดว่า ผู้หญิงนะเธอ เราก็ไม่รู้เหมือนกันว่ามันหายไปไหน คงตกใจแล้ววิ่งหนีไปละมั้ง มองหาดูแล้วก็ไม่พบที่แรกก็ดูเหมือนเขาจะชอบเรา แต่สุดท้ายก็วิ่งหายไป อาจกล่าวได้ว่าเขาโอดวอดตน

กล่าวได้ว่า ในพื้นที่สาธารณะนี้โจรสลัดแสดงให้เห็นว่าเขาคือโจรสลัดผู้ยิ่งใหญ่ คำพูดและการแสดงออกของเขาที่ศาลเป็นสิ่งที่สังคมคาดหวัง หรือสอดคล้องกับความเป็นจริงที่สังคมยอมรับ พฤติกรรมของเขาอาจเป็นภาพสะท้อนของ Ego ที่ถูกกำหนดโดย Superego ซึ่งคอยบอกให้เขาหลีกเลี่ยงพฤติกรรมที่ไม่พึงปรารถนา หรือพฤติกรรมที่ผิดไปจากความคาดหวังของสังคม

แม่หญิงคำแก้ว

แหล่งที่มา : <http://www.thaicinema.org/kits313umong.asp>

ในขณะที่ขุนโจรสลัดให้คำให้การอย่างไม่สะทกสะท้าน แต่แม่หญิงคำแก้วหรือสตรีผู้เป็นภรรยาของขุนศึกเจ้าหล้าฟ้า พรำรำพรรณร้องไห้ การแสดงออกของเธอเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของสังคมที่ชายเป็นใหญ่ที่กำหนดลักษณะให้แสดงความเป็นหญิงผ่านอารมณ์เศร้า หวาดกลัว และกำหนดให้หลีกเลี่ยงความเป็นชายโดยไม่ให้แสดงอาการโกรธ และเหยียด (Smith; et al. 2003: 411) เธอแสดงออกว่าเธอไม่ได้เป็นผู้หญิงหลายใจ หรือเป็นคนมีอารมณ์ร้อนแรง และแสดงให้เห็นว่าเธอเป็นผู้หญิงดีและเป็นผู้รับเคราะห์กรรม เธอให้การไปทำนองว่า การที่เธอสังหารขุนศึกเจ้าหล้าฟ้ามีสาเหตุมาจากความอับอาย เธอทนไม่ได้เมื่อเธอเห็นสายตาของขุนศึกที่เย็นชาและดูถูก และเธอรู้สึกคับแค้นอับอาย เธอจึงลงมือสังหารสามีของเธอในด้วยความขาดสติด้วย เธอกล่าวว่า

“ข้าเจ้าคงเป็นลมไป เมื่อข้าเจ้าฟื้นคืนสติ ข้าเจ้าเห็นว่าสามีข้าเจ้ามีดาบปักอยู่ที่อก ข้าเจ้าก็รู้ว่าข้าเจ้าฆ่าสามีของข้าเจ้าเอง”

คำให้การของเธอต่อสาธารณชนนั้นแสดงให้เห็นว่าเธอเป็นสตรีดีงามขนบธรรมเนียมของสังคมที่ผู้ชายเป็นใหญ่ ซึ่งกำหนดให้เป็นสตรีที่น่าชื่นชม คือผู้อ่อนแอ บริสุทธิ์ รักเดียวใจเดียว และเป็นสมบัติของสามี ดังนั้นเมื่อโจรสลัดข่มเหงเธอแล้ว และขุนศึกกลับปฏิเสธคุณค่าของเธอ เธอจึงเลือกทางออกโดยจัดตั้งเหตุที่ทำให้ทำให้

เธอรู้สึกอับอาย การแสดงออกของเธอที่ศาลอาจเป็นผลของการทำงานของจิต ที่เกิดจาก Ego ที่มี Superego คอยควบคุมให้เธอหลีกเลี่ยงพฤติกรรมที่ไม่พึงปรารถนา เช่น ไม่ให้เธอแสดงความก้าวร้าว หรือลัษณะตบฏทางเพศ และให้การตามความเป็นจริงที่สังคมยอมรับ

ขุนศึกเจ้าหล้าฟ้า

แหล่งที่มา : <http://www.thaicinema.org/kits313umong.asp>

ทั้งขุนโจรสิงห์คำและแม่หญิงคำแก้วต่างก็ให้การว่าตนเองเป็นผู้สังหารขุนศึกเจ้าหล้าฟ้า เจ้าผู้ครองนครผาเมืองจึงเชิญหญิงร่างทรงให้มาเข้าทรงดวงวิญญาณของขุนศึกเจ้าหล้าฟ้าเพื่อค้นความจริง จากคำให้การของดวงวิญญาณของขุนศึกผ่านร่างทรงแสดงให้เห็นว่า เขาคือขุนศึกผู้ทรนงองอาจ สมกับเป็นนักรบผู้สูงศักดิ์

คำให้การที่ศาลเกี่ยวกับการกระทำอัศวินบาตรกรรมด้วยดาบประจำกายเป็นภาพสะท้อนการทำงานของจิตสำนึก เขากล่าวโทษผู้อื่นว่าทำผิดจนเป็นต้นเหตุจากความอับอายมาสู่ตน เขาเล่าว่า เมื่อโจรชิงใจเมียเราแล้ว มันก็นั่งคุยกับเมียของเราเหมือนคนที่สนิทสนมกันมานาน เหมือนกับคนที่รู้จักนิสัยใจคอผู้หญิงดี พุดไป แล้วก็เอามือลูบคลำเมียเราเล่น เขابอกสังคมว่าเขารู้สึกอับอายจากการกระทำของแม่หญิงคำแก้วผู้เป็นภรรยา และได้แสดงให้เห็นว่าเขาได้ปลิดชีพตนเองอย่างกล้าหาญเยี่ยงชายชาตินักรบผู้รักเกียรติศักดิ์ศรี อาจตีความได้ว่าเขาไม่ยอมให้สภาวะแห่งความเป็นชายชาตรีนั้นสั่นคลอนด้วยการถูกรุกรานอกใจ ดังนั้นเมื่อศักดิ์ศรีถูกทำลายจนถึงขั้นเกิดความอับอาย เขาจึงหาทางออกด้วยการยอมตายเพื่อหนีไปให้พ้นจากผู้คน การกระทำของเขาอาจเป็นการดำรงอยู่ในอำนาจของบุรุษ ซึ่งเป็นไปตามความเป็นจริงที่สังคมยอมรับ กล่าวคือ ผู้ชายในฐานะผู้ที่เหนือกว่าสตรีแสดงอารมณ์อย่างผู้มีอำนาจ เช่น การโกรธ ความทรนง การดูถูกผู้อื่น การแสดงออกเช่นนี้เป็นการดำรงอำนาจการควบคุม (Smith; et al. 2003: 441) พฤติกรรมของขุนศึกนี้อาจเป็นภาพสะท้อนของการทำงานของ Ego ที่ถูกควบคุมโดย Superego ซึ่งหมายถึงความจริงที่สังคมคาดหวัง บอกให้เขาแสดงตนเป็นขุนศึกผู้ทรนง

จากที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าที่ศาลอันเป็นสถานที่พิพากษาตัดสินความดี ความชั่ว ผิด ถูก ตัวละครทั้งสามได้แสดงออกตามความเป็นจริงที่สังคมยอมรับ จึงกล่าวได้ว่าศาลเป็นพื้นที่แห่ง Superego ที่ขัดขวางลักษณะสัญชาตญาณของมนุษย์ และควบคุมให้พวกเขาแสดงออกตามเพศสถานะ (Gender) กล่าวคือ หญิงต้องแสดงตนด้วยความอับอาย ผู้ชายประกาศตนด้วยศักดิ์ศรี

การปลั่งเปลอในศาล อิทธิพลของจิตไร้สำนึก

อย่างไรก็ตามในพื้นที่ศาล การแสดงออกของโจรป่าสิงห์คำ แม่หญิงคำแก้ว และขุนศึกเจ้าหล้าฟ้า มิได้เป็นการแสดงออกที่สมบูรณ์แบบตามความความเป็นจริงที่สังคมยอมรับ มีบางส่วนของเรื่องเล่าที่สะท้อนให้เห็นว่าพวกเขาก็ไม่ได้มีพฤติกรรมตามความเป็นจริงที่สังคมยอมรับ พฤติกรรมเหล่านี้อาจอธิบายได้โดยกลไกการทำงานของจิตไร้สำนึก (unconscious) ได้สิ้นไหลไปในพื้นที่สาธารณะโดยไม่รู้ตัว ผ่านการปลั่งเปลอ สำนักจิตวิเคราะห์มองว่า มนุษย์ไม่มีอิสระ แต่ตกอยู่ใต้การบงการของจิตไร้สำนึก ลากอง (Lacan. 1977) นักจิตวิเคราะห์ชาวฝรั่งเศสเสนอว่า การสื่อสารและการใช้ภาษาของมนุษย์มีลักษณะไม่สมบูรณ์ มีจุดบกพร่อง เช่น การหลงลืมการปลั่งเปลอในการใช้ภาษาหรือการพูดผิดโดยมิได้เจตนาสะท้อนให้เห็นความรู้สึกที่แฝงเร้นอยู่ในจิตไร้สำนึก การปลั่งเปลอนี้มิใช่เป็นเพียงอุปติการณที่ไร้ความหมายแต่แท้จริงแล้วมีความหมายที่ซ่อนเร้นอยู่ในจิตไร้สำนึก (ยศสันตสมบัติ. 2538: 34) ในภาพยนตร์เรื่องอุโมงค์ผาเมือง คำให้การที่ศาลของตัวละครทั้งสามมิได้สมบูรณ์แบบความความเป็นจริงที่สังคมยอมรับ พวกเขาแสดงการปลั่งเปลอที่ศาล ดังนี้

แหล่งที่มา : <http://www.thaicinema.org/kits313umong.asp>

ภาพที่ปรากฏในเรื่องเล่าของขุนโจร เขาแสดงความขลาดกลัว เขากล่าวกับแม่หญิงคำแก้วว่า “ฟัวแก เป็นถึงขุนศึกนักรบ หัดเพลงดาบมาไม่รู้จักเท่าไร แกคิดว่าฉันจะหลงกลแก ปล่อยให้ฟัวแกมาฆ่าฉันเล่นตามสบาย

นะเธอ (...) ผู้หญิงอื่นมีผมเถไป ทำไมฉันต้องมาเสียดชีวิตกับแก” คำพูดของเขาอาจแสดงว่า เขาเกรงกลัวขุนศึก ความพลั้งเผลอนี้อาจเป็นการแสดงออกตามสัญชาตญาณ ของการเอาตัวรอด หรือสัญชาตญาณมุ่งเป็น ซึ่งขัดแย้งกับคำให้การส่วนใหญ่ที่ศาล ซึ่งเขาพูดโอ้อวดตน อย่างไม่เกรงกลัวใคร

เช่นเดียวกับโจรป่า เรื่องราวคำให้การแม่หญิงคำแก้ว ก็สะท้อนให้เห็นว่าเธอมิใช่ผู้หญิงที่ดี เธอเล่าว่า “เมื่อโจรข่มเหงเข้าเจ้าแล้ว มันก็เดินไปมาอย่างภาคภูมิใจ (...) เอาตัวเข้าเจ้าไปเปรียบเทียบกับแม่หญิงคนอื่น” อาจแสดงว่า เมื่อเธอได้ถูกนำไปเปรียบเทียบกับแม่หญิงคนอื่นในเรื่องเพชรส เธอเป็นคนที่สามารถทำให้ชายผู้ที่ได้ครอบครองตัวเธอมีความภาคภูมิใจ และอาจตีความได้ว่าเธอได้ตอบสนองความต้องการทางกามารมณ์แก่โจรป่า จนทำให้เขารู้สึกว่ารสเพศของเขากับแม่หญิงคำแก้วแตกต่างจากแม่หญิงคนอื่น ทั้งหมดนี้เป็นการแสดงออกตามสัญชาตญาณทางเพศ หรือสัญชาตญาณมุ่งเป็น คำให้การที่พลั้งเผลอนี้ ขัดแย้งกับคำให้การส่วนใหญ่ที่ศาล ซึ่งเธอแสดงว่าเป็นแม่หญิงผู้รักกนวลสงวนตัว

นอกจากโจรป่าสิงห์คำ และแม่หญิงคำแก้วที่พลั้งเผลอในศาลแล้ว คำให้การของดวงวิญญาณของขุนศึกเจ้าหล้าฟ้าก็มีช่องว่างที่นำไปสู่การตีความว่าขุนศึกเจ้าหล้าฟ้ามิใช่คนรักผู้กล้าหาญ ภาพที่ปรากฏในเรื่องเล่าของดวงวิญญาณ หลังจากที่เขาใช้ดาบแทงตัวเองแล้ว เขาพูดว่า “ก่อนอะไรมาจุกอยู่ที่คอหอยเรา แต่เราไม่รู้สึกเจ็บปวด (...) เรานอนนิ่งอยู่ในความสงบ (...) มีใครบางคนเดินเบาๆ เข้ามาที่ตัวเรา (...) แล้วใครคนนั้นก็เอามือมาชกดาบออกจากอกเรา ก่อนที่จุกอยู่ที่คอหอยเรา ก็พุ่งขึ้นมา ปิดปากปิดจมูกเรา ทำให้เราหมดลมหายใจ” และขุนศึกได้สาปแช่งผู้ที่ทำให้เขาถึงความตายโดยสมบูรณ์ เขาพูดว่า “ขอให้เคราะห์กรรมทั้งปวงจงตกแก่คนที่โยนเราลงไปในที่มีด” ภาพที่ปรากฏในเรื่องเล่านี้ แสดงให้เห็นว่าเขามีได้ปลิดชีพของตนเองอย่างกล้าหาญ อีกทั้งอาจตีความได้ว่าดวงวิญญาณของขุนศึกไม่ได้มีเจตนาอันแรงกล้าที่จะกระทำอัศวินบาตรกรรม ซึ่งถือว่าเป็นการตายอย่างมีเกียรติ แต่เขาต้องการดำรงชีวิตอยู่ต่อ และอาจกล่าวได้ว่าความพลั้งเผลอของเขาเป็นผลของสัญชาตญาณมุ่งเป็น

กล่าวได้ว่าตัวละครทั้งสามแสดงวาทะพลั้งเผลอ ที่ศาลซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะ ซึ่งสะท้อนความรู้สึกที่แฝงเร้นอยู่ในจิตไร้สำนึก การแสดงออกนี้ขัดแย้งกับบทบาทของเพศสถานะ ทั้งโจรป่า ขุนศึก และแม่หญิงคำแก้ว ละเมิดคุณค่าหรือความเป็นจริงที่สังคมยอมรับ กล่าวคือ โจรป่าและขุนศึกปลั้งวาทะซึ่งแสดงความรู้เกียรติ ไร้ศักดิ์ศรี และแม่หญิงคำแก้วก็ปลั้งวาทะที่แสดงความไร้ยางอาย เป็นที่น่าสังเกตว่าการพลั้งเผลอของตัวละครทั้งสามเผยให้เห็นสัญชาตญาณมุ่งเป็น แม่หญิงคำแก้วมีแรงขับทางเพศ ในขณะที่โจรป่าและขุนศึกแสดงความกลัว และต้องการมีชีวิตอยู่ต่อ

กล่าวโดยสรุปว่า ในศาลซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะ ถึงแม้ว่าตัวละครทั้งสามตัว ได้แก่ โจรป่าสิงห์คำ แม่หญิงคำแก้ว และขุนศึกเจ้าหล้าฟ้า ให้การเกี่ยวกับอุบัติเหตุการเสียชีวิตของขุนศึกเจ้าหล้าฟ้าไปคนละอย่าง แต่คำกล่าวอ้างของพวกเขาก็ไม่ได้ตั้งขึ้นจากความว่างเปล่าหรือมาจากจินตนาการไร้กฎเกณฑ์หากแต่ตั้งขึ้นตามคุณค่าหรือความเป็นจริงที่สังคมยอมรับ ซึ่งเป็นผลจากกลไกการทำงานของจิตสำนึก หรือการแสดงออกที่ถูกควบคุมโดย

Superego อย่างไรก็ตามพวกเขาปล่อยให้เรื่องเล่าที่แฝงความหมายของความรู้สึกที่แท้จริงตามกลไกการทำงานของจิตไร้สำนึก หรือตามแรงขับของ Id ในการแสดงออกตามสัญชาตญาณ

ป่า พื้นที่แห่งจิตไร้สำนึก

ในขณะที่เรื่องคำการของตัวละครทั้งสาม คือโจรป่าสิงห์คำ แม่หญิงคำแก้ว และขุนศึกเจ้าหล้าฟ้า เป็นเรื่องราวอัตวิสัย (Subjectivity) กล่าวคือ ผู้เล่าใส่ความรู้สึกนึกคิด อารมณ์ ความต้องการของตนเองในเรื่องราว ทำให้ตนเองมีภาพลักษณ์ที่สอดคล้องกับความจริงที่สังคมยอมรับ เรื่องเล่าของพวกเขาจึงต่างกับคำบอกเล่าของชายตัดฟันผู้ได้รับการศึกษาและยากจนเข็ญใจ ที่บังเอิญผ่านมาเห็นเหตุการณ์ อย่างไรก็ตามเรื่องเล่าของชายตัดฟันอาจประเมินได้ว่ามีน้ำหนักเชื่อถือมากกว่าบุคคลทั้งสาม เนื่องจากเรื่องชายผู้นี้เป็นภววิสัย (Objectivity) ตลอดจนเหตุผลที่ว่าคนตัดฟันเป็นผู้ไม่มีปฏิสัมพันธ์ต่อพวกเขาและปราศจากอคติอีกทั้งคนตัดฟันกำลังสนทนากับผู้มีปัญญา 2 คน คนแรกคือสัปเหร่อผู้ซึ่งเข้าใจโลกียธรรม ความเป็นไปตามธรรมดาโลก ความเป็นจริงของปุถุชน เขาเป็นผู้ที่คอยพูดตักเตือนและวิพากษ์วิจารณ์ และอีกคนหนึ่งคือพระอานนท์ภิกษุหนุ่มผู้ที่คนในสังคมให้ความนับถือและเป็นผู้ศึกษาโลกุตระธรรม อีกทั้งสถานที่เขาเล่าเรื่อง คืออุโมงค์ซึ่งมีเพียงผู้ฟังเรื่องราวเพียงสองคนเท่านั้น สถานที่นี้อยู่นอกการรับรู้ของสาธารณชน และไม่มีการศึกษาลงโทษ ชายตัดฟันจึงไม่มีเหตุผลที่ต้องรักษาหน้าตาหรือต้องโกหก หรือต้องเกรงกลัวโทษอาญา นอกจากนี้ท้ายเรื่องสัปเหร่อผู้เข้าใจโลกให้ความเห็นว่า “ก็เรื่องที่แกเล่ามันมีกลิ่นทะแม่งๆ ใกล้กับความจริงมากที่สุด” จึงทำให้เชื่อได้ว่าคำพูดจากปากคนตัดฟันเป็นเรื่องที่ใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากที่สุด

ในขณะที่ศาลเป็นพื้นที่สาธารณะที่ถูกควบคุมโดยกฎเกณฑ์ทางสังคม แต่ในป่าลึกอันที่สถานที่เกิดเหตุฆาตกรรม อาจเป็นสัญลักษณ์ของพื้นที่นอกกฎเกณฑ์สังคม เป็นพื้นที่ไกลจากการรับรู้ของสาธารณชน จากคำบอกเล่าของชายตัดฟัน พฤติกรรมของบุคคลทั้งสามขณะอยู่ในป่าลึกแตกต่างกับคำให้การของพวกเขาที่ศาลอย่างสิ้นเชิง จึงอาจกล่าวได้ว่า ป่าเป็นขอบเขตที่ Id ดำรงอยู่ และเป็นไปตามกลไกการทำงานของจิตไร้สำนึก ตามคำบอกเล่าของชายตัดฟัน พวกเขาแสดงออก ดังนี้

โจรป่าสิงห์คำ

โจรป่าแสดงบทบาทตรงกันข้ามกับคำให้การที่ศาล ในป่าแห่งนี้ เขาอ่อนแอ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการลี้ภัยที่เขาเก็บกบตั้งแต่วัยเด็ก ซึ่งหมายถึงภาพผู้หญิงคนหนึ่งที่เขาโจรสิงห์คำประทับใจ หลังจากที่เขาได้มีความสัมพันธ์ทางกามารมณ์กับแม่หญิงคำแก้ว เขาบอกเธอว่า

“...ฉันเสียใจ เธอไม่เข้าใจจริงๆ เหนอ ตลอดชีวิตของฉัน ในนี้ (มือตบที่อกของตนเอง) ฉันมีผู้หญิงอยู่คนหนึ่งซึ่งเหมือนเธออยู่ในนี้ เมื่อตอนที่ฉันเป็นเด็ก ฉันเคยวิ่งตามดูผู้หญิง เขานั่งเสลียงผ่านไป ครั้งหนึ่งผู้หญิงผู้ดีเขาทำพดตจากเสลียง ฉันเก็บได้ แล้วก็วิ่งเอาไปให้ เขายื่นมือมารับ มือเขาเหมือนงาช้าง เล็บยาวย้อมสีชมพูเหมือนของเธอละเลย ทำไมเธอไม่หันมามองฉันบ้าง”

จากคำพูดของโจรป่าที่ยกมานี้แสดงให้เห็นว่าเขาปรารถนาแม่หญิงคำแก้ว พรอยต์อธิบายว่า มนุษย์พยายามแสวงหาความสุข ความพึงพอใจให้แก่ตนเองเสมอ การดิ้นรนแสวงหา และการกระทำของมนุษย์นั้นมาจากสัญชาตญาณทางเพศที่มีมาตั้งเป็นเด็กทารกจนเติบโตใหญ่ (ยศ สันตสมบัติ. 2538: 38) และ พรอยต์กล่าวว่า การเก็บกด (Repression) เป็นการเก็บความทรงจำที่เจ็บปวดไว้นอกสำนึกหรือนอกการตระหนักรู้ สิ่งที่ถูกเก็บกดได้แก่ ความทรงจำที่น่าสะพรึงกลัว สิ่งที่ทำให้ปวดใจ และความทรงจำที่ปลุกเร้าความละอายใจ ความรู้สึกผิดหรือชิงชังตนเองจะถูกเก็บกดเช่นกัน การเก็บกดแรงกระตุ้นในวัยเด็กเป็นลักษณะธรรมชาติของเด็กทั่วไป สำหรับผู้ใหญ่อาการเก็บกดความรู้สึกและความทรงจำอาจเป็นสาเหตุของความรู้สึกว่าวุ่น วิตกกังวล เนื่องจากความรู้สึกและความทรงจำเหล่านี้ขัดแย้งกับอัตมโนทัศน์ หรือแนวคิดรวบยอดเกี่ยวกับตนเอง (Smith; et al. 2003: 461) ในภาพยนตร์เรื่องนี้ ความรู้สึกพึงพอใจต่อการเห็นหญิงสาวผู้ดีในวัยเด็กของขุนโจร ทำให้เขาดิ้นรนแสวงหาสิ่งที่เขาเก็บกดอยู่ในจิตไร้สำนึก ดังนั้นเมื่อโจรป่าเห็นแม่หญิงคำแก้วในครั้งแรกเพียงระยะเวลาอันสั้น เพียงแค่ช่วงลมพัดมาวูบหนึ่ง เขาก็เกิดความปรารถนาได้เธอมาครอบครอง โดยไม่คำนึงว่าสิ่งที่เขาปรารถนาจะขัดแย้งกับอัตมโนทัศน์ที่เห็นตนเองเป็นโจรป่าผู้ยิ่งใหญ่ ความปรารถนาของขุนโจรสิ่งที่มีต่อแม่หญิงคำแก้วที่ทำให้เขาละทิ้งศักดิ์ศรีของชายชาติตรี กล่าวคือ เขายอมเดินตามแม่หญิงคำแก้ว คุณเข้าขอความรัก และจับชายผ้าถุงของเธอมาสูดดมและแนบแก้มกระทำของเขาอาจหมายถึงการยอมศิโรราบของอำนาจของสตรี ตามโบราณคติของสังคมปิตาธิปไตยชายจะไม่แตะต้องผ้าถุงหรือผ้าถุงของผู้หญิง ห้ามแม้กระทั่งเดินลอดราวผ้าถุง ดังนั้นการกระทำของขุนโจรสิ่งที่มีต่อเธออาจแสดงว่าเขาสูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง เขาอ่อนน้อมขอให้เธอไปอยู่กินกับเขา ทั้งที่ในความเป็นจริงโดยธรรมเนียมปฏิบัติของโจรที่มีตั้งแต่อดีต คือ การจุดผู้หญิงมาเป็นเมีย หากหญิงผู้นั้นไม่ยินยอมรับรัก แต่ขุนโจรสิ่งที่มีคำในภาพยนตร์เรื่องนี้ไม่ได้จุดแม่หญิงคำแก้ว เขาเลือกที่จะอ่อนน้อมเธอ ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า ขุนโจรสิ่งที่มีคำมิได้เป็นขุนโจรตามลักษณะของโจรตามความคาดหวังของสังคม

นอกจากการยอมจำนนต่อแม่หญิงคำแก้วแล้ว เขายังแสดงความอ่อนแอหวาดกลัว ในสถานการณ์ที่โจรป่าจะต้องประดาบกับขุนศึกเจ้าห้าพัน ขุนโจรพูดกับแม่หญิงคำแก้วว่า “ต่อสู้อ เธอจะให้ฉันนะเธอไปสู้กับพ่อเธอ เฮ้ยเดี๋ยวก่อน อย่าเพิ่งปล่อยมันออกมา ฉันยังไม่อยากสู้กับขุนศึก” ความรักตัวกลัวตายของเขาแสดงให้เห็นว่าเขาเป็นเพียงคนธรรมดาคนหนึ่งผู้ต้องการมีชีวิตอยู่รอด และไม่มีความกล้าหาญที่จะต่อสู้เพื่อปกป้องศักดิ์ศรีของตนเอง

การยอมจำนนต่อแม่หญิงคำแก้วเพื่อขอให้เธอไปอยู่กินกับเขา และความกลัวที่จะต่อสู้กับขุนศึก อาจเป็นการแสดงออกตามสัญชาตญาณมุ่งเป็น (Life instinct) ที่ทำให้เขายอมละทิ้งศักดิ์ศรีของขุนโจร พฤติกรรมเหล่านี้ขัดแย้งกับคำให้การการส่วนใหญ่ในศาลที่เขาแสดงออกว่าเป็นขุนโจรผู้ยิ่งใหญ่

แม่หญิงคำแก้ว

ในป่า แม่หญิงคำแก้วมีพฤติกรรมที่แตกต่างจากคำให้การในศาล เธอมิใช่เป็นสตรีที่รักนวลสงวนตัว หรืออ่อนแอน่าทะนุถนอม แต่แท้จริงการแสดงออกของเธอเป็นไปตามแรงขับของ Id กล่าวคือ เธอปลดปล่อยสัญชาตญาณมุ่งเป็น หรือความปรารถนาทางกามารมณ์ ในเรื่องเล่าของชายตัดฟันมีภาพแม่หญิงคำแก้วแสดงออกว่าเธอมีความสุขทางเพศกับโจรป่า เธอตอบสนองสัมผัสของโจรป่า อีกทั้งจากคำสนทนาระหว่างขุนศึกเจ้าห้าพันกับแม่หญิงคำแก้วอาจตีความได้ว่าเธอสมยอมโจรป่า

แม่หญิงคำแก้ว “เธอก็เห็นนี่ว่าฉันป้องกันตัวไม่ได้”

ขุนศึกเจ้าหล้าฟ้า “ก็แน่ละสิ ผู้หญิงอย่างเธอ ไม่เคยป้องกันตัวได้สักครั้ง”

จากคำสนทนาอาจแสดงให้เห็นว่าแม่หญิงคำแก้วไม่ได้ประพடுத்தนในกรอบศีลธรรมจารีตประเพณีความล้มพันธ์ทางกามารมณ์ของเธอกับโจรป่าเป็นแค่เพียงการแสดงออกตามสัญชาตญาณมุ่งเป็น ตามแรงขับทางเพศ โดยปราศจากความรัก หรือความรู้สึกผิด แม้ว่าเธอกำลังอยู่ในสายตาของสามี การกระทำของแม่หญิงคำแก้วจึงเป็นการท้าทายศีลธรรมและความเชื่อที่ว่าความปรารถนาทางกามารมณ์เป็นสิ่งที่ควรถูกเก็บกดและถูกจำกัดในชายหญิงที่เป็นคู่สมรสกันเท่านั้น

นอกจากนี้ ในป่าแห่งนี้เธอยังปลดปล่อยสัญชาตญาณมุ่งตาย เธอก้าวร้าวผู้ชายทั้งสอง กล่าวคือ เธอถูกโจรป่าว่า

“ฉันก็ลุ่มหลงนึกไปว่าเรื่องที่ไต่ยมานั้นเป็นเรื่องจริงฉันนึกฝันไปว่าไอ้โจรป่าสิงห์คำที่เพิ่งจะได้ฉันเป็นเมีย จะต่อสู้เพื่อฉัน และเอาฉันออกไปจากชีวิตสารเลวที่ต้องใช้กับไอ้คนๆนี้ ฮี แต่เปล่าเลย ไอ้โจรป่าสิงห์คำ พร้อมทั้งจะฆ่าตัวฉันทั้งคู่ที่เขาถูกเชือกมัดอยู่ แต่พอฉันตัดเชือกออก ไอ้โจรป่าสิงห์คำก็หายเก่ง หายกล้า และพร้อมที่จะหายหัวไปอีกคน”

และเธอก้าวร้าวต่อขุนศึก โดยเธอหลู่เกียรติของขุนศึก

“ฉันก็ควรจะรู้ดีกว่านั้น เพราะว่าฉันกินอยู่หลับนอนกับเธอมานาน นานพอที่จะรู้ ก่อนจะออกไปรบทำนนอนตัวสั้นทั้งคืน รุ่งเช้าก็รากแตกรากแตนเพราะความกลัวตาย ต้องปลอบกันอยู่นาน กว่าจะใส่ชุดเกราะออกไปรบกับเขาได้ เนี่ยนะเธอ ขุนศึกนักรบ เนี่ยนะเธอคนมีเกียรติ”

เธอพูดสปรมาททั้งโจรป่าสิงห์คำและขุนศึกเจ้าหล้าฟ้าว่า

“แกสองคนมันไม่ใช่ลูกผู้ชาย ดีแต่พูดอ้างอวดตน ฮี แต่ความจริงนะ ไม่มีอะไรเลย ฤษ ฤษ (หันไปถ่มน้ำลายทางขุนศึกที่หนึ่ง และโจรป่าที่หนึ่ง)”

จากข้อความที่ยกมานี้แสดงให้เห็นว่าแม่หญิงคำแก้ว มีพฤติกรรมก้าวร้าว ทำลายล้าง เธอปรารถนาให้ชายผู้หนึ่งผู้ใดเจ็บปวด หรือเสียชีวิต ซึ่งอาจเป็นการแสดงออกตามสัญชาตญาณมุ่งตาย กล่าวได้ว่า แรงขับทางเพศของเธอมุ่งความรุนแรงพอกับแรงขับก้าวร้าว และพฤติกรรมนี้แตกต่างจากคำให้การของเธอที่ศาลที่เธอแสดงบทบาทของแม่หญิงตามคุณลักษณะที่สังคมคาดหวัง

มีข้อสังเกตจากการวางบทบาทของแม่หญิงคำแก้วนี้ในภาพยนตร์เรื่องนี้ว่าเป็นบทบาทชั่วคราวซึ่งสอดคลอ้งกับแนวคิดของ ลอรา มัลเวย์ (Laura Mulvey) นักทฤษฎีแนวสตรีนิยม ผู้ใช้ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ อธิบายภาพยนตร์ ในบทความเรื่อง Visual Pleasure and Narrative Cinema (1973) มัลเวย์กล่าวว่า สตรีในภาพยนตร์ได้ถูกวางบทบาทให้เป็นวัตถุแห่งความปรารถนา และได้รับการใส่รหัสให้เป็น “สิ่งที่ถูกเฝ้าดู” (หรือ to-be-looked-at-ness) สตรีในภาพยนตร์เป็นได้สองรูปแบบ ให้ผู้ชายได้เลือกรับรู้ กล่าวคือ ผู้หญิงที่เป็นเหมือน

โสเภณี (Whores) หรือผู้หญิงที่เป็นเหมือนแม่พระ (Madonnas) (Geczy. 2008: 70-71) ในภาพยนตร์เรื่องอุโมงค์ผาเมืองนี้ แม่หญิงคำแก้วได้รับการวางบทบาทให้เป็นแม่พระ หรือสตรีที่มีคุณค่าผู้ประพฤติอยู่กรรมของสังคม เมื่อเธออยู่ในศาลอันเป็นพื้นที่แห่งจิตสำนึก แต่เธอมีบทบาทเป็นหญิงโสเภณี หรือหญิงที่ประพฤติผิดประเวณี ผู้มีความพึงพอใจในเพศรสกับโจรป่า เมื่อเธออยู่ในป่าหรือพื้นที่แห่งจิตไร้สำนึก

ขุนศึกเจ้าหล้าฟ้า

ในขณะที่ศาลเจ้าหล้าฟ้าขุนศึกแสดงตนตามความจริงที่สังคมยอมรับ เขาหยิ่ง ทรชนง รักศักดิ์ศรี แต่เรื่องราวตามความเป็นจริงที่เล่าโดยชายตัดฟันแสดงให้เห็นว่าเขาอ่อนแอ และหวาดกลัว ในภาพที่ปรากฏในเรื่องเล่าของชายตัดฟัน แม่หญิงคำแก้วพูดกับขุนศึกว่า “ใครๆ ก็รู้ว่าขุนศึกนักรบ นี้จะฆ่าใครเล่นก็ฆ่าได้ด้วยเหตุผลเพียงนิดเดียว” เผยให้เห็นว่าในจิตไร้สำนึกของขุนศึก เขาเป็นคนที่มีความเย่อหยิ่งมากจนผิดปกติ เทอร์รี่ ดีคูเปอร์ กล่าวว่า ปัญหาของปัจเจกชนบางคนความรู้สึกต่ำต้อยไม่ได้ทำให้เขาเป็นผู้แสวงหาความสำเร็จ แต่กลับทำให้ผู้นั้นรู้สึกอ่อนแอ ไร้อำนาจ ขาดอะไรบางอย่าง และสิ้นหวัง แต่เขากลับชดเชยสิ่งที่ขาดโดยการสร้างปมเชิง (superiority complex) และเข้าใจความหมายของความยิ่งใหญ่แบบผิดๆ เขาทำบางอย่างเพื่อปิดบังกลบเกลื่อน และเพื่อให้ตนเองหลีกหนีออกจากความรู้สึกขาดบางสิ่งบางอย่าง หรือหลีกหนีความรู้สึกล้มเหลว (Cooper. 2003: 10) นอกจากนี้ อัลเฟรด แอดเลอร์ กล่าวว่า การประเมินค่าตนเองสูงเกินไปเป็นความพยายามที่จะหลีกหนีความรู้สึกเจ็บปวดและความรู้สึกต่ำต้อยในต่อคุณค่าที่แท้จริงของตนเอง (Adler. 1931) ขุนศึกเจ้าหล้าฟ้าในเรื่องนี้อาจเป็นตัวอย่งของผู้แสดงปมเชิงเพื่อกลบเกลื่อนความรู้สึกต่ำต้อยหรืออ่อนแอ และเหตุการณ์ในป่านี้เขาไม่ยอมรับว่าเขาเป็นผู้อ่อนแอ เขาพูดกับแม่หญิงคำแก้วว่า “ฉันเนี่ยะนะนะ ที่รักแตกแตกแตก เพราะกลัวตายก่อนออกรบ”

อย่างไรก็ตามสถานการณ์ได้พิสูจน์ว่าเจ้าหล้าฟ้าไม่ใช่ขุนศึกนักรบผู้กล้าหาญ ในคราวคับขันที่เขาต้องสู้กับโจรป่า เขากลับแสดงความหวาดกลัว ไม่กล้ารุกเข้าไปก่อน จนโจรป่าร้องถามเขาว่า “ทำไมแกไม่รุกเข้ามาเล่า” แต่เขากลับตอบไปว่า “แกก็รุกเข้ามาก่อนสิ” และการต่อสู้ของโจรป่ากับขุนศึกเป็นการต่อสู้ที่แสดงความไร้ฝีมือ ไร้ความกล้าหาญ จนในที่สุดขุนศึกเจ้าหล้าฟ้าเสียชีวิต พลัดท่า ล้มทับดาบตัวเอง ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าขุนศึกนักรบเป็นชายขี้ขลาด รักตัวกลัวตาย ต้องการมีชีวิตอยู่รอด พฤติกรรมนี้อาจเป็นไปตามสัญชาตญาณมุ่งเป็น

อาจกล่าวในป่าแห่งนี้ อาจเป็นขอบเขตที่ Id ดำรงอยู่ เต็มไปด้วยสัญชาตญาณมุ่งเป็น ได้แก่ ความอ่อนแอ ความรักตัวกลัวตาย หรือการต้องการมีชีวิตอยู่รอด แรงขับทางเพศ และสัญชาตญาณมุ่งตาย ได้แก่ ความก้าวร้าว และการยั่วยุให้ประหารชีวิต ประหาร ทั้งหมัดนี้เป็นพฤติกรรมที่อยู่นอกเหนือการบงการของจิตไร้สำนึก แรงขับเหล่านี้ทำให้เรื่องราวที่เป็นเรื่องจริงที่เกิดขึ้นในป่าแตกต่างกับคำให้การที่ศาลอย่างสิ้นเชิง

อุดมการณ์ในป่า

ถึงแม้ว่าป่าเป็นพื้นที่นอกกฎเกณฑ์ทางสังคม แต่โจรป่าสิงห์คำ แม่หญิงคำแก้ว และขุนศึกเจ้าหล้าฟ้า ยังคงอ้างถึงศักดิ์ศรี กุสุมา รัชชมนี, เสาวณิต จุลวงศ์ และ สายวรุณ น้อยนิมิต (2550: 22-23) กล่าวว่า ศักดิ์ศรีเป็นเหตุนำไปสู่การยกย่องสรรเสริญ อันเป็นสิ่งบุคคลปรารถนา และบุคคลใดถือว่าศักดิ์ศรีเป็นเรื่องสำคัญบุคคลนั้นมักจะพยายามรักษาศักดิ์ศรีของตน และเมื่อใดที่ศักดิ์ศรีถูกละเมิดจากการกระทำของผู้อื่น หรืออาจเกิดจากการกระทำของตนเอง คำสรรเสริญที่ควรจะได้รับ จะกลับกลายเป็นคำนิทาหากพิจารณาตามแนวคิดอัลทูแซร์ (Louis Althusser ค.ศ. 1918-1990) นักปรัชญาลัทธิมาร์กซชาวฝรั่งเศส อาจเป็นไปได้ว่าศักดิ์ศรีเป็นอุดมการณ์¹ (Ideology) ที่ถูกฝังลงในจิตไร้สำนึก อุดมการณ์ ในความหมายของอัลทูแซร์ เป็นภาพแสดงตัวแทน (Representation) ของความสัมพันธ์ในระดับจิตนาการระหว่างปัจเจกบุคคลกับการดำรงอยู่ที่เป็นจริงของเขา อัลทูแซร์กล่าวว่าอุดมการณ์ไม่มีประวัติศาสตร์ ข้อเสนอของเขาเป็นไปในลักษณะเดียวกับข้อเสนอของ ฟรอยด์ที่ว่า จิตไร้สำนึกเป็นสิ่งที่นิรันดร์ สำหรับอัลทูแซร์ อุดมการณ์ก็เป็นนิรันดร์ เป็นสิ่งที่มีอยู่ทุกที่ในเวลาเดียวกัน (omni-present) และเป็นสิ่งที่ยืนอยู่ในประวัติศาสตร์ (trans-historical) เป็นรูปแบบที่ไม่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลาของประวัติศาสตร์ เขาหมายถึง ประวัติศาสตร์ของการของการก่อรูปทางสังคม อัลทูแซร์นำเสนออุดมการณ์แบบโดยทั่วๆ ในความหมายเดียวกับที่ฟรอยด์นำเสนอเรื่องจิตไร้สำนึกแบบโดยทั่วไป (กาญจนา แก้วเทพ. 2529: 67-69) ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า ในภาพยนตร์เรื่อง *อุโมงค์ผาเมือง* ตัวละครทั้งสามตัวได้ให้คุณค่ากับศักดิ์ศรี ถึงแม้ว่าพวกเขา กำลังอยู่ในป่า ทั้งนี้อาจเป็นการถืออุดมการณ์ตามลักษณะของสังคมที่มีชนชั้น ในความหมายของอัลทูแซร์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ถูกฝังอยู่ในจิตไร้สำนึก ตัวละครทั้งสามแสดงภาพตัวตนตามอุดมการณ์ ดังนี้

โจรป่ายึดถืออุดมการณ์เรื่องชนชั้นทางสังคม เมื่อเขา รู้ความจริงเรื่องชาติกำเนิดของแม่หญิงคำแก้ว เขาพูดกับตนเองว่าเป็นเพียงลูกสาวคนครัวเองหรือถ้อยคำของเขาแสดงทัศนคติของการยึดถือชาติกำเนิดเป็นสิ่งสำคัญที่เชื่อว่าชาติกำเนิดช่วยส่งให้บุคคลได้รับความนับถือยกย่องว่าสูงส่ง หรือกลับถูกดูถูกเหยียดหยามว่าด้อยต่ำก็ได้ เขาอาจจะคิดว่าแม่หญิงคำแก้วมีชาติกำเนิดที่ด้อยต่ำและไม่คู่ควรกับเขาผู้มีศักดิ์ศรีเป็นขุนโจรผู้นำเกรงขามนอกจากนี้ค่านิยมยกย่องสตรีสูงศักดิ์ของเขาอาจเกิดจากความประทับใจที่มีต่อผู้หญิงผู้ดีที่เขาพบในเมื่อเขาเป็นเด็ก และอาจแปรเปลี่ยนเป็นความปรารถนาที่จะได้ครอบครองผู้หญิงผู้ดีเมื่อเขาเป็นผู้ใหญ่

แม่หญิงคำแก้วทวงถามเรื่องเกียรติของเธอกับโจรป่าและขุนศึก เธอแสดงตนเป็นหญิงที่มีค่า โดยประเมินคุณค่าของตนเองจากการที่ผู้ชายสองคนจะต่อสู้เพื่อเธอ เธอพูดกับโจรป่าว่า “ฉันมีสามีแล้ว ฉันจะไปกับคนอื่นได้อย่างไร (...) ผู้หญิงที่ได้มาด้วยวิธีที่ง่ายที่สุด มันไม่มีราคา แต่ผู้ชายคนไหน ที่ต่อสู้เอาชีวิตเข้าแลกเพื่อผู้หญิง ผู้หญิงก็จะเห็นว่าเขามีราคามากสำหรับเธอ” ตามคติโบราณถือว่าหญิงที่ถูกขายล่วงเกินหรือล้มผัสถูกเนื้อตัว

¹ “อุดมการณ์” สะกดคำตามการแปลของ กาญจนา แก้วเทพ (2529) จากหนังสือ หลุยส์ อัลทูแซร์ อุดมการณ์และกลไกของรัฐ

ให้ถือว่าเป็นหญิงของชายผู้นั้น แต่แม่หญิงคำแก้วมีสามีแล้ว เธอจึงไม่อาจจะเลือกผู้ชายคนใดคนหนึ่ง ดังนั้น เพื่อเป็นการรักษาเกียรติของตนเอง เธอจึงให้พวกเขาต่อสู้กัน นอกจากนี้เธอทวงถามเกียรติของเธอกับขุนศึก หลังจากที่เธอมีความสัมพันธ์ทางกามารมณ์กับโจรป่า เธอพูดกับเขาว่า “แล้วเกียรติของฉันล่ะ (...) เธอก็เห็นว่า ฉัน ดิ้น ฉันต่อสู้ แต่ฉันสู้แรงมันไม่ได้” คำพูดของเธอเป็นการกล่าวอ้างเพื่อแสดงความซื่อสัตย์ จงรักภักดีต่อสามี เป็น คำกล่าวอ้างทำให้ตัวเธอเองรู้สึกว่าคุณค่า และมีเกียรติที่ผู้ชายต้องเกรงใจ และในสถานการณ์ที่เธอตกเป็น ภรรยาของผู้ชายถึงสองคน จึงทำให้ศักดิ์ศรีของเธอถูกละเมิด เธอจึงต้องการจัดผู้ชายคนหนึ่งออก ซึ่งเป็นการ ขจัดต้นเหตุของความอับอาย

นอกจากโจรป่า และแม่หญิงที่อ้างศักดิ์ศรีตามอุดมการณ์ของสังคมที่มีชนชั้น ถึงแม้จะอยู่ในพื้นที่ป่าซึ่งเป็นพื้นที่นอกกฎเกณฑ์สังคม ขุนศึกเจ้าหล้าฟ้าก็เป็นตัวละครอีกตัวที่รักษาศักดิ์ศรี เมื่อแม่หญิงตัดเชือกเพื่อ ปลดปล่อยเขาออกมาต่อสู้กับโจรป่า และเขาเห็นโจรป่าแสดงอาการหวาดกลัว เขาพูดกับโจรป่าว่า “เอาดาบใส่ฝักเสียบ เถอะ อย่าวิตกไปหน่อยเลย ฉันไม่ฆ่าแกเธอ (...) คนอย่างฉัน ไม่มาสู้กับแกให้เสียเวลา ดาบของขุนศึกเป็นลิ่ง ศักดิ์สิทธิ์และมีเกียรติ ไม่ใช่มีไว้สำหรับฆ่าโจรให้เสียเกียรติ” กล่าวได้ว่าคำพูดของและการกระทำของเขาเป็นการ รักษาศักดิ์ศรีของขุนศึกนักรบผู้ยึดมั่นในบทบาทหน้าที่ นอกจากนี้เขาเห็นว่าผู้หญิงที่รักนวลสงวนตัวจะได้รับการ ยกย่องให้เกียรติจากผู้ชาย และผู้หญิงจะต้องรักษาเกียรติยศศักดิ์ศรีนี้ หากถูกล่วงละเมิดก็ควรยอมตายเพื่อรักษา เกียรติไว้ ในภาพยนตร์เรื่องนี้มีภาพสายตาของขุนศึกที่แสดงความเจ็บปวดเมื่อเขาเห็นแม่หญิงคำแก้วมีความสุข ทางกามารมณ์กับโจรป่า ดังนั้นเมื่อแม่หญิงตัดเชือกปล่อยตัว เขาจึงบอกแม่หญิงคำแก้วว่า “แม้ว่าฉันถูกมัดมือ อยู่ แต่ฉันไม่ได้ถูกปิดตา และ ผู้หญิงอย่างเธอ ไม่เคยป้องกันตัวเองได้สักครั้ง เธอเอามือมัดมาตัดเชือกที่มัดฉันออก ทำไมเธอไม่เอามือมัดแน่นเชือดคอตัวเอง ผู้หญิงผู้ดี จริงๆ เขาต้องทำกันอย่างนั้น” จากข้อความนี้จะเห็นได้ว่า ขุนศึกต้องการให้แม่หญิงคำแก้วเป็นผู้ปลิดชีพตนเองเพื่อหนีให้พ้นจากความอับอายจากการกระทำของเธอเองทั้งหมด นี่สะท้อนให้เห็นว่าเขายึดมั่นในอุดมการณ์สังคมเรื่องเพศสถานะ

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าพื้นที่ป่าอันไกลจากการรับรู้ของสาธารณชน เป็นพื้นที่ของจิตไร้สำนึก แต่ตัวละครทั้งสามยังยึดมั่นในอุดมการณ์ของสังคมที่มีชนชั้น ที่เชื่อว่าศักดิ์ศรีถูกกำหนดโดยชาติกำเนิด บทบาทหน้าที่ และ เพศสถานะ อาจกล่าวได้ว่าอุดมการณ์เป็น “นิรันดร” และเป็นสิ่งที่มีอยู่ทุกหนทุกแห่ง เช่นเดียวกับจิตไร้สำนึก และ อุดมการณ์นี้ถูกฝังอยู่ในจิตไร้สำนึกของพวกเขา

อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตว่าการอ้างอุดมการณ์ของตัวละครทั้งสามในป่าแตกต่างจากการทำให้การของ พวกเขาในศาล กล่าวคือ ในป่าพวกเขาอ้างถึงศักดิ์ศรี เพื่อเป็นเหตุทำให้ผู้อื่นตกอยู่ในสถานการณ์ลำบาก หรือ กลายเป็นผู้ที่มีฐานะต้อยต่ำ เช่น ขุนโจรแนะนำขุนศึกให้โยนแม่หญิงคำแก้วกลับไปในคริวตามสถานะเดิม แม่ หญิงคำแก้วยั่วให้โจรป่าและขุนศึกต่อสู้กัน เพื่อรักษาเกียรติของเธอเอง ขุนศึกดูถูกโจรป่าว่าไม่คู่ควรกับดาบขุนศึก และดูถูกแม่หญิงคำแก้วว่าเป็นแค่ลูกสาวคนครัวและไม่มียางอาย ในขณะที่เมื่ออยู่ที่ศาล พวกเขาแสดงออกตาม

ความเป็นจริงที่สังคมคาดหวัง พวกเขาแย่งกันรับผิดชอบว่าเป็นผู้กระทำการสังหารขุนศึก และแม้กระทั่งวิญญาณขุนศึกก็แสดงให้เห็นว่าเขาปลิดชีพตนเอง คำให้การที่ศาลอาจเป็นการกระทำเพื่อจากความต้องการรักษาศักดิ์ศรีด้วยชีวิต กล่าวคือ โจรป่าสิงห์คำรักษาศักดิ์ศรีของขุนโจร แม่หญิงคำแก้วรักษาศักดิ์ศรีของผู้หญิงดี และดวงวิญญาณของขุนศึกเจ้าห้าฟ้ารักษาศักดิ์ศรีของขุนศึกนักรบ อาจตีความได้ว่าในพื้นที่ศาล พวกเขาได้ให้คุณค่ากับความ เป็นจริงที่สังคมยอมรับ แต่ในป่า คำกล่าวอ้างเรื่องศักดิ์ศรีเป็นเพียงเงื่อนไขที่นำไปสู่การแสดงการ แสดงออกตามสัญชาตญาณ

อุโมงค์ผาเมือง พื้นที่แห่งจิตก่อนสำนึก

อุโมงค์ผาเมืองอาจพิจารณาว่าเป็นพื้นที่แห่งจิตก่อนสำนึก (Pre-conscious) หรือการทบทวนความทรงจำ เรื่องราวที่ได้ยินได้ฟังมาทั้งจากที่ศาลและในป่า และเป็นพื้นที่ก้ำกึ่งระหว่างความจริงกับความเท็จ กล่าวคือ พระอานนท์และชายตัดฟันได้ร่วมกันทบทวนเรื่องราวที่ตนเองได้ยินมาในศาล และมีสัปเหร่อเป็นผู้วิพากษ์วิจารณ์โดยเชื่อมโยงกับความรับรู้ประสบการณ์ที่เขามี ซึ่งสรุปได้ว่า โจรป่าสิงห์คำ แม่หญิงคำแก้ว และดวงวิญญาณขุนศึกเจ้าห้าฟ้าให้การเท็จ และเรื่องราวที่เกิดขึ้นในป่าซึ่งเป็นพื้นที่ถ่ายทอดโดยคนตัดฟัน ที่เชื่อว่าเป็นเรื่องจริง เรื่องราวความจริงและความเท็จที่ขัดแย้งกันนี้เผยให้เห็นว่ามนุษย์ปุถุชนคนเดินดิน มิได้สวยงามสมบูรณ์แบบ มนุษย์ต้องมีความขัดแย้งภายในจิตใจของตนเองและกับผู้อื่น ดังนั้นอุโมงค์ผาเมืองแห่งนี้จึงเป็นพื้นที่แห่งการทบทวนความจริงและความเท็จ จากจิตก่อนสำนึกของชายตัดฟัน พระอานนท์ และสัปเหร่อ และอาจกล่าวได้ว่า อุโมงค์ผาเมืองแห่งนี้เป็นสัญลักษณ์แทนขอบเขตนำพระอานนท์ลอดทะลุไปสู่อุบัติของมนุษย์ตามความเป็นจริง ธรรมชาติที่พระอานนท์ได้เห็นในอุโมงค์ผาเมืองนี้ จึงเป็นการตอบคำถามของพระอานนท์เรื่องจิตของมนุษย์ ซึ่งพระอานนท์เชื่อว่าจิตมนุษย์เป็นสิ่งที่มิอาจเห็นหรือเข้าใจได้ง่ายเพียงผิวเผิน เหมือนกับการดูเงาของตนในกระจก พระอานนท์กล่าวกับพี่ชาย เมื่อพี่ชายมาขอให้เขาลาสิกขาบทว่า “คนเราไม่สามารถมองเห็นวิญญาณ²ของตัวเองได้ โดยการส่องกระจก” และพระอานนท์ก็ได้เห็นลัทธิธรรมแห่งจิตใจของมนุษย์ในอุโมงค์ผาเมืองแห่งนี้ ลัทธิธรรมนั้นก็คือ ความจริงและความหลงของมนุษย์ ที่สรุปโดยสัปเหร่อ ผู้มิได้ไปฟังคำให้การที่ศาล และมีได้เห็นเหตุการณ์การเสียชีวิตของขุนศึกเจ้าห้าฟ้า แต่เป็นผู้เข้าใจเรื่องราวทั้งหมด เขาพูดว่า

“ข้าว่าคนเรานะนะ เขาเห็นในสิ่งที่อยากจะเห็น แล้วก็พูดในสิ่งที่อยากจะได้ยิน (...) คนเรานะนะ ชอบคิดว่าตัวเองและคนอื่น เป็นใหญ่เป็นโต เป็นวีรบุรุษบ้างละ เป็นขวัญใจของชาติบ้างละ เป็นอะไรก็ได้ ขอให้มันใหญ่เข้าไว้ แต่เอาจริงๆ เข้านะ คนจริงๆ เนี่ยะ เขาไม่ได้ใหญ่โตตรงไหนเลย เป็นคนตัวเล็ก อ่อนแอ เห็นแก่ตัว ชี้อวด ไม่เอาจริงกับใคร คบไม่ได้”

² วิญญาณ ในที่นี้หมายถึง ความรู้แจ้งอารมณ์ จิต

บทสรุป

ตัวละครที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการฆาตกรรมขุนศึกเจ้าหล้าฟ้าต่างให้คำให้การที่ศาลเพื่อรักษาศักดิ์ศรีของตน ขุนโจรสลัดคำ แม่หญิงคำแก้ว และขุนศึกเจ้าหล้าฟ้า มีการแสดงออกที่คล้อยกับความเป็นจริงที่สังคมยอมรับ การแสดงออกของพวกเขาในพื้นที่สาธารณะและมีการพิพากษาคัดสินนี้เป็นไปตามกลไกการของจิตสำนึก แต่คำให้การของพวกเขาไม่ได้สมบูรณ์แบบ พวกเขาได้พลั้งเผลอ ซึ่งเป็นผลของพลังงานจิตไร้สำนึกและแรงขับตามสัญชาตญาณ แต่เมื่ออยู่ในป่า พวกเขามีพฤติกรรมที่เป็นไปตามกลไกของจิตไร้สำนึกที่ผสมปนเปกับอุดมการณ์เรื่องศักดิ์ศรี ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดเรื่องอุดมการณ์ของอัลธูแซร์ ที่กล่าวว่าอุดมการณ์เป็นสิ่งนิรันดร์ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่ากลไกการทำงานทางจิตของตัวละครทั้งสามมีความซับซ้อน และเรื่องราวต่างๆ ที่ได้ถูกถ่ายทอดมาจากจิตก่อนสำนึกของชายตัดฟัน พระอานนท์ โดยมีสัปเหร่อเป็นผู้วิพากษ์วิจารณ์ ในขณะที่พวกเขาอยู่ในอุโมงค์ผาเมือง เรื่องราวที่ขัดแย้งกันเหล่านี้ทำให้พระอานนท์เข้าใจจิตใฝ่มนุษย์ตามความเป็นจริง และอาจกล่าวได้ว่าการชมภาพยนตร์เรื่องอุโมงค์ผาเมืองนี้เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ชมในฐานะผู้เฝ้าดูเรื่องราวทั้งหมดได้เข้าใจลัทธิธรรมเช่นเดียวกับพระอานนท์ผู้มีปัญญา ทั้งนี้เพื่อให้เป็นไปวัตถุประสงค์การสร้างของการสร้างภาพยนตร์เรื่องนี้ที่ต้องการถวายเป็นพุทธบูชา อาจกล่าวได้ว่า สำหรับภาพยนตร์เรื่องอุโมงค์ผาเมืองนี้ เกาที่ปรากฏบนจอภาพยนตร์อาจมิใช่เป็นเพียงแสงที่ตกกระทบดวงตา หากแต่ยังเป็นแสงแห่งปัญญาให้เราได้รู้จักความซับซ้อนของจิตมนุษย์

บรรณานุกรม

- กาญจนา แก้วเทพ. (2529). **การผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางการผลิตว่าด้วยอุดมการณ์**. ใน **อัลธูแซร์:อุดมการณ์และกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ**. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กุสุมา รัชชมนณี; เสาวณิต จุลวงศ์; และ สายวรุณ น้อยนิมิตร. (2550). **ศักดิ์ศรีและความอับอายในวรรณกรรมไทย**. กรุงเทพฯ: ออฟเซ็ท เพรส.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2554). **แนะนำสกุลความคิดหลังโครงสร้างนิยม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สมมติ.
- พันธุ์เทวนพ เทวกุล, ม.ล., **ผู้กำกับและเขียนบทภาพยนตร์**. กรุงเทพฯ: สหมงคลฟิล์ม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ยศ สันตสมบัติ. (2538). **พรอยด์และพัฒนาการของจิตวิเคราะห์: จากความฝันสู่ทฤษฎีสังคม**.
- วาด รวี. (2554). บทกล่าวตาม. ใน **ราชมอนและเรื่องสั้นอื่นโดยริวโนะสุเกะ อะคุตะงะวะ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สมมติ (ชุดวรรณกรรมในวงเล็บ).
- ศรีเรือน แก้วกังวาล. (2551). **ทฤษฎีจิตวิทยาบุคลิกภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน.
- สุรางค์ ไควดระกุล. (2541). **จิตวิทยาการศึกษา**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุโมงค์ผาเมือง**. (2554). (ภาพยนตร์). สมศักดิ์ เตชะรัตนประเสริฐ, ผู้อำนวยการสร้าง;
- อุโมงค์ผาเมือง**. สืบค้นเมื่อ 1 พฤศจิกายน 2554, จาก <http://www.thaicinema.org/kits313umong.asp>.
- Adler, Alfred. (1931.) **What Life Should Mean to You**. New York: Capricorn.
- Cooper, Terry D. (2003). **Sin, Pride & Self-Acceptance: The Problem of Identity in Theology & Psychology**. Downers Grove: Inter Varsity Press.
- Creed, Barbara. (1998). Film and Psychoanalysis. In **The Oxford Guide to Film Studies**. Edited by John Hill; & Pamela C. Gibson. pp.1-24. New York: Oxford University Press.

Geczy, Adam. (2008). **Art: Histories, Theories and Exceptions**. Oxford: Berg Publishers.

Lacan, Jacques. (1958). The Function and Field of Speech and Language in Psychoanalysis. in J. Lacan, **Ecrits: A Selection**. London: Tavistock (1977).

Smith, Edward E.; et al. (2003). **Atkinson & Hilgard's Introduction to Psychology**. 14th ed. Belmont: Thomson Wadsworth.